

**TANZİMAT DÖNEMİNDE TAŞRADA AİLE POLİTİKALARI: İMAR
MECLİSİ RAPORLARINA GÖRE RUMELİ'DE EVLİLİK VE NİKAH SÜREÇLERİNİ
ZORLAŞTIRAN UNSURLAR (1845-1846)***

**FAMILY POLICIES IN THE OTTOMAN PROVINCES DURING THE
TANZİMAT ERA: FACTORS COMPLICATING MARRIAGE AND WEDDING
PROCESSES IN RUMELIA ACCORDING TO THE REPORTS OF THE PUBLIC
IMPROVEMENT COUNCILS (1845-1846)**

Tahir BİLİRLİ**

Öz

Sultan Abdülmecid'in 18 Ocak 1845 tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye açılış oturumunda dile getirdiği reform ihtiyacı doğrultusunda geçici olarak kurulan İmar Meclisleri, Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde idarî, ekonomik ve sosyal yapının detaylı incelenmesini sağlayarak Tanzimat reformlarının yerel düzeyde uygulanmasını kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Bu meclisler, nüfus, tarım, eğitim, evlilik ve yerel güç odaklarının mali uygulamalarını denetlemiş, elde edilen verilerle reformların taşranın ihtiyaçlarına uygun biçimde şekillenmesine katkı sunmuştur. İmar Meclisleri ve yerel idareler tarafından alınan kararlarla, nikâh ve düğün masraflarındaki aşırılıkların önlenmesi, evliliklerin sürdürülebilirliği ve toplumsal adaletin sağlanması amaçlanmıştır. Farklı kazalarda sosyal sınıflandırmalar ve parasal sınırlar getirilerek, ekonomik kapasiteye uygun harcama standartları oluşturulmuş; özellikle mihr, çeyiz ve yedilik gibi kalemlerde ölçülülük esas alınmıştır. Yerel yönetimlerin ve kadı mahkemelerinin aktif katılımıyla hukuki bağlayıcılık sağlanmış, böylece reformların uygulanabilirliği ve toplumsal meşruiyeti güçlendirilmiştir. Kazalar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar reformların esnekliğini ve yerel ihtiyaçlara uyarlanabilirliğini ortaya koyarken, sağlanan mali tasarruflar reformların etkisini göstermektedir. Genel olarak, bu düzenlemelerle Tanzimat reformları sadece hukuki ve idari değil aynı zamanda demografik ve sosyal boyutlara da müdahil olmuştur. Bu uygulamalar ile ekonomik yükleri hafifletilerek evlenme süreçleri kolaylaştırılmış, taşrada nüfusun istikrarlı bir şekilde artmasına ve toplumsal dengeyi korumaya katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakınçağ, Osmanlı, Tanzimat, İmar Meclisleri, Evlilik, Nikah.

Abstract

In line with the need for reform expressed by Sultan Abdülmecid at the opening session of the Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye on January 18, 1845, temporary Development Councils were established. The councils aimed to facilitate the implementation of Tanzimat reforms at the local level by providing detailed examination of the administrative, economic and social structure in the regions where Tanzimat was implemented. These councils supervised the population, agriculture, education, marriage and financial practices of local power groups, and with the data obtained, they contributed to the shaping of reforms in accordance with the needs of the provinces. Through the resolutions enacted by the Development Councils and local administrations, efforts were directed toward curbing excessive expenditures associated with marriage and wedding ceremonies, promoting the sustainability of marriages, and ensuring social justice. By introducing

Bu makale 14.07.2025 tarihinde dergimize gönderilmiş; 17.07.2025 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 21.11.2025 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

* Bu çalışma, Tahir Bilirli'nin, *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)* adlı kitabının İmar Meclisi memurlarının evlilik ve nikahla ilgili bölümlerinde yer alan konuların tek başlık halinde ve Anadolu özelinde yeniden ele alınarak yorumlanmasıdır. Makaleye atfı şekli; Tahir Bilirli, "Tanzimat Döneminde Taşrada Aile Politikaları: İmar Meclisi Raporlarına Göre Rumeli'de Evlilik ve Nikah Süreçlerini Zorlaştıran Unsurlar (1845-1846)", *Müellif Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 4, (Aralık 2025), s. 37-52.

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail: tahirbilirli@karabuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5275-4654.

social classifications and imposing monetary limits across different districts, spending norms were established in line with the population's economic capabilities. Particular emphasis was placed on moderation in expenditures related to the *mihr* (dower), *çeyiz* (dowry), and *yedilik* (wedding feasts). Legal enforceability was ensured through the active involvement of local authorities and sharia courts, thereby enhancing both the practicability and social legitimacy of the reform. District-level socio-economic differences reveal the reforms’ flexibility, while the financial savings highlight their effectiveness. In general, with these regulations, Tanzimat reforms intervened not only in legal and administrative but also in demographic and social dimensions. These practices have eased the economic burden and facilitated the marriage process, contributing to the steady increase in the population in rural areas, particularly in the Balkans, and maintaining social balance.

Key Words: Modern Age, Ottoman Empire, Tanzimat, Development Councils, Marriage, Wedding Contract.

Giriş

18 Ocak 1845 tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin yıllık açılış oturumunda Sultan Abdülmecid (1839-1861) yaptığı konuşmada¹, tahta çıktığı tarihten itibaren Osmanlı Devleti’nin kalkınması yönünde planlanan reformların arzu edilen ölçüde hayata geçirilemediğini dile getirmiştir. Padişah, özellikle devletin süratle kalkındırılması, bayındırlık faaliyetlerinin hızlandırılması ve halkın refah seviyesinin yükseltilmesi gerekliliğini vurgulamıştır². Bu beyanat doğrultusunda, Hariciye Nazırı ve Tanzimat hareketinin önde gelen simalarından Mustafa Reşit Paşa başta olmak üzere reform yanlısı devlet adamlarının öncülüğünde Meclis-i Umûmî’de bir dizi karar alınmıştır. Söz konusu kararlar, Osmanlı taşra ve merkez teşkilatında idarî ve iktisadî yapının yeniden düzenlenmesini hedeflemekte olup genel olarak “*tensîkât-ı mülkiye*” (idari düzenlemeler) başlığı altında toplanmıştır³.

Alınan kararların temel hedeflerinden biri, Osmanlı Devleti’nin ve tebaasının her alanda kalkınmasını temin etmek ve bu amaca yönelik gerekli yapısal adımları atmaktır. Ancak söz konusu hedeflerin sağlıklı biçimde hayata geçirilebilmesi, öncelikle devletin mevcut sosyal ve ekonomik yapısının bütüncül bir şekilde tespit edilmesine bağlıydı. Bu çerçevede, ilk aşamada ülke genelinde emlak ve nüfus tahrirlerinin gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda, taşrada yaşayan halkın ileri gelenlerinin (vücûh ve kocabaşların) merkeze davet edilerek mevcut toplumsal ve ekonomik duruma ilişkin bilgi alınması ve bu veriler ışığında reform sürecinin yönlendirilmesi planlanmıştır. Bu uygulamalar, Tanzimat reformlarının yerel düzeyde uygulanabilirliğini sağlamaya yönelik bir ön hazırlık niteliği taşımaktadır. Söz konusu tahrir ve görüşmeler sonucunda elde edilen veriler yalnızca demografik yapı ve mülkiyet ilişkilerini ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda imparatorluğun ekonomik kapasitesinin değerlendirilmesinde de önemli bir veri kaynağı olmuştur.

İkinci aşamada, alınan *tensîkât-ı mülkiye* kararları doğrultusunda çeşitli idarî düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında, Osmanlı topraklarının bayındır hâle getirilmesi ve genel kalkınma sürecinin hızlandırılması amacıyla geçici nitelikte İmar Meclislerinin teşkili kararlaştırılmıştır⁴. 1845 yılında faaliyete geçen İmar Meclisleri, esas itibarıyla bir teftiş ve inceleme kurulu işlevi görmüştür. Yaklaşık bir yıllık süreyle görev yapan bu meclisler, geçici yapılar olarak örgütlenmiş ve Tanzimat ilkelerinin uygulanmakta olduğu bölgelerde faaliyette bulunmuşlardır. Meclislerin görev alanları, genellikle birkaç eyaletin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş daha geniş idari birimler temelinde belirlenmiştir.

¹ Sultan Abdülmecid padişahların sarayda kapalı kalma geleneğine son vererek zaman zaman halkın arasına katılmış ve onların meseleleriyle ilgilenmiştir. Ayrıca her yıl Meclis-i Vâlâ’yı bir nutukla açmayı adet haline getirmiştir. (Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *DİA*, s. 260).

² BOA, MVL.d. 470 s. 4.

³ BOA, MVL.d. 470, s. 8-10.

⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Tahir Bilirli, *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)*, TTK, Ankara, 2019.

Bu çerçevede, Anadolu ve Rumeli’de beşer adet olmak üzere toplam on İmar Meclisi kurulmuştur. Anadolu’da teşkil edilen meclisler şunlardır⁵: Sivas ve Ankara İmar Meclisi, Konya ve Aydın İmar Meclisi, Hüdavendigâr, Bolu ve Biga İmar Meclisi, Erzurum İmar Meclisi ile Diyarbakır ve Ma’din-i Hümâyûn İmar Meclisi. Rumeli’de ise şu meclisler teşkil edilmiştir: Elviye-i Selâse İmar Meclisi, Tırhala ve Selânik İmar Meclisi, Üsküp, Manastır ve İskenderiye İmar Meclisi, Çirmen ve Silistre İmar Meclisi ile Vidin ve Niş İmar Meclisi⁶.

İmar Meclislerinin teşkilat yapısı, Osmanlı idare sisteminin klasik üçlü yapısını -askeriye, ilmiye ve mülkiye sınıflarını- yansıtacak şekilde oluşturulmuştur. Her bir mecliste, söz konusu üç sınıfı temsilen birer üye yer almakta olup ayrıca bir de kâtip görevlendirilmiştir. Bu çok yönlü yapı, alınacak kararların yalnızca idarî değil, aynı zamanda ilmî ve askerî boyutlarıyla da değerlendirilmesine imkân tanımıştır⁷.

İmar Meclislerinin temel işlevi, görev yaptıkları bölgelerdeki idarî yapıyı ve sosyo-ekonomik durumu yerinde inceleyerek merkezi yönetime kapsamlı raporlar sunmaktır. Bu raporlar aracılığıyla reformların uygulanabilirlik düzeyi tespit edilmekte ve gerek görüldüğü takdirde merkeze çeşitli tavsiyelerde bulunulmakta idi. Bu yönüyle İmar Meclisleri, Tanzimat’ın taşra düzeyinde işlerlik kazanmasına katkı sağlayan önemli bir danışma ve denetim mekanizması olarak işlev görmüştür.

İmar Meclislerinin teşkili, Tanzimat reformlarının taşra düzeyindeki etkilerinin doğrudan gözlemlenmesini ve merkez-taşra ilişkilerinde idarî uyumun sağlanmasını hedefleyen önemli bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bu meclisler aracılığıyla reformların yerel düzeydeki yansımaları sistemli biçimde tespit edilmeye çalışılmış; böylece merkezin reform politikaları ile taşranın pratik gerçeklikleri arasında daha tutarlı bir koordinasyon zemini oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu teşebbüs, modern anlamda bürokratik denetim mekanizmalarının Osmanlı taşrasında kurumsallaşmaya başladığını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. İmar Meclisleri, Tanzimat döneminde yönetim anlayışında meydana gelen dönüşümün sahadaki uygulama aracı olarak öne çıkmış ve klasik merkezî bürokrasinin modern gözetim ve inceleme pratikleriyle yeniden yapılandırılmasının öncüsü olmuştur.

Tensikât-ı mülkiye kararları doğrultusunda kurulan geçici İmar Meclislerinin görev ve yetki alanları, 13 Şubat 1845 tarihli bir talimatname ile ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir⁸. Söz konusu talimatname, meclis üyelerinin taşrada yürütecekleri tahkikat faaliyetlerinin çerçevesini belirleyerek, Tanzimat’ın temel ilkeleri doğrultusunda Osmanlı taşrasının iktisadî, sosyal ve idarî yapısının kapsamlı bir biçimde analiz edilmesini amaçlamıştır. İmar Meclislerine bağlı memurlara verilen görevler oldukça geniş kapsamlıdır. Talimatnamede, bu memurların başta nüfus tespiti olmak üzere tarımsal üretim, ticari faaliyetler, hayvancılık, bayındırlık çalışmaları, madencilik, evlilik ve aile yapısı, sağlık hizmetlerinin durumu, halkın borçlanma ilişkileri, eğitim faaliyetleri ile değirmencilik gibi alanlarda detaylı incelemeler gerçekleştirmeleri öngörülmüştür. Bu görev tanımı, yalnızca ekonomik üretim ilişkilerini değil, aynı zamanda toplumsal yapının farklı boyutlarını da içine alan bütüncül bir reform perspektifine işaret etmektedir. Bu bağlamda İmar Meclisleri, salt bir gözlem ve raporlama kurulu olmanın ötesinde, merkezî idarenin taşradaki toplumsal ve ekonomik düzenlemelere doğrudan müdahale etme isteğinin kurumsal bir aracı olarak işlev görmüştür. Tahkikatlar aracılığıyla elde edilen veriler, ilerleyen dönemde gerçekleştirilecek idarî ve malî reformlar için önemli bir ön bilgi kaynağı oluşturmuş; bu sayede reformların taşranın gerçek ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi mümkün hâle gelmiştir.

⁵ İmar Meclisleri ile ilgili ilk yayın Musa Çadırcı’nın “*Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ekonomik Yapısı*”, Ankara, 2013, 3. Baskı, s. 199-203’teki çalışmasıdır. İmar Meclisleri konusundaki makalelere öncülük yapan Mehmet Seyitdanlıoğlu’nun “*Tanzimat Döneminde İmar Meclisleri*”, OTAM, S. 3, Ankara, (1992), s. 323-333’teki çalışmasıdır. Diğer çalışmalar ise şunlardır: Metin Ünver “*Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci*”, *Eskiçağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (ed: Feridun Emecen), Kitapevi Yay., İstanbul, 2009, s. 119-160, Ayla Efe, “İmar Meclisi Raporlarının Kaynak Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme: Tekfurdağı Örneği”, *Belleten*, C. LXXV, S. 273, (2011), s. 471-505, aynı yazar, “İmar Meclisi Raporlarına Göre Niş Bölgesi”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, 11-13 Mayıs 2005 Eskişehir, s. 261-267.

⁶ Tahir Bilirli, *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)*, TTK, Ankara, 2019, s. 43.

⁷ Bilirli, a.g.e., s. 45.

⁸ Talimatları hakkında detaylı bilgi için bkz: Bilirli, a.g.e. s. 58-67.

Her ne kadar İmar Meclislerinin görünürdeki görev ve yetkileri 13 Şubat 1845 tarihli resmî talimatname ile belirlenmiş olsa da bu görevlerin ardında merkezî otoritenin taşradaki güç ilişkilerini ve malî uygulamaları denetleme yönündeki stratejik hedefleri de yer almaktadır. Bu çerçevede, meclis üyelerine açık talimatnamenin yanı sıra bir de gizli nitelikte ikinci bir talimatname tevdi edilmiştir. Söz konusu gizli belge, meclis üyelerinin taşrada görev yapan idarî aktörler ve yerel eşraf üzerinde daha dikkatli ve derinlemesine bir inceleme yürütmelerini öngörmektedir. Gizli talimatnamelere göre, İmar Meclisi memurları; kaza müdürleri, muhtarlar ve *vücûh* (taşra eşrafı) gibi yerel güç odaklarının halktan kanuna aykırı biçimlerde, masraf adı altında ya da çeşitli gerekçelerle vergi ve aidat toplayıp toplamadıklarını tespit etmekle yükümlü kılınmıştır. Ayrıca devletin temel gelir kaynaklarından biri olan *aşar* (öşür) vergisinin tahsil usulleri, bu verginin adil dağıtılıp dağıtılmadığı ve vergi gelirlerinin iltizam yoluyla ihale edilme süreci de denetim kapsamına alınmıştır. Bu süreçte, iltizam sisteminde görev alan mültezimlerin yükümlülüklerini hukuka ve usule uygun biçimde yerine getirip getirmediikleri de ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu yönüyle İmar Meclisleri, yalnızca reformların uygulanabilirliğini gözlemleyen birer danışma meclisi olmanın ötesinde, merkezî idarenin taşradaki güç ilişkileri üzerinde denetim kurma çabasının bir aracı olarak değerlendirilmelidir.

Merkezî idare, taşradaki idarî ve toplumsal yapıyı daha yakından tanıyabilmek amacıyla İstanbul’a davet ettiği *vücûh* ve kocabaşlardan çeşitli layihalar talep etmiştir⁹. Bu kişiler tarafından sunulan layihalar, reform sürecine doğrudan katkı sağlayabilecek nitelikte kapsamlı gözlem ve değerlendirmeler içermektedir. Layihalarda dile getirilen şikâyet ve öneriler doğrultusunda, İmar Meclisi üyelerinin görev alanları genişletilmiş ve kendilerine, daha önce verilen gizli talimatnamenin yanı sıra ek bir talimatname (*zehl talimatname*) daha tebliğ edilmiştir¹⁰. Söz konusu *zehl talimatname*, meclis üyelerinin saha araştırmalarını daha derinlemesine ve çok boyutlu biçimde yürütmelerini amaçlamış; böylece reform sürecinin daha sağlam, veri temelli bir zeminde ilerlemesine imkân tanımıştır. Bununla birlikte, merkezî yönetimin taşra üzerindeki bilgi hâkimiyeti de önemli ölçüde pekiştirilmiştir. Bu gelişme, Tanzimat dönemi reformlarının sadece normatif ilkeler çerçevesinde değil, aynı zamanda pratik ihtiyaçlar ve yerel gerçeklikler doğrultusunda şekillendirildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İmar Meclisleri yalnızca taşra bölgelerinin fizikî ve iktisadî durumunu tespit etmekle sınırlı kalmamış; aynı zamanda yerel idarenin keyfî uygulamalarını denetleyen ve merkezî otoritenin taşradaki temsilcisi olarak işlev gören çok boyutlu yapılar olarak faaliyet göstermiştir. Bu meclisler, Tanzimat reformlarının sahada nasıl karşılık bulduğunu gözlemlemekle kalmamış, aynı zamanda merkezin taşra üzerindeki denetim kapasitesini artırmaya yönelik önemli bir araç olarak konumlandırılmıştır. Bu bağlamda, Tanzimat yalnızca bir kanunlaştırma ve idarî düzenleme süreci olarak değil; aynı zamanda merkezileşmenin kurumsal temellerini güçlendirmeyi ve denetim mekanizmalarına derinlik kazandırmayı hedefleyen kapsamlı bir modernleşme hamlesi olarak değerlendirilmelidir. Bu makalede İmar Meclisi memurlarının, Balkan coğrafyasında, görev bölgeleri içerisinde yer alan yerlerin evlilik ve nikah durumları hakkında hazırlamış oldukları raporları değerlendirilmiştir. İmar meclisi memurları sadece evlilik ve nikah süreçlerini zorlaştıran unsurları tespit etmiş ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmişlerdir.

İmar Meclisi Raporlarında Rumeli’nin Evlilik ve Nikah Durumu

İmar Meclisleri, Tanzimat reformlarının taşra düzeyindeki uygulanabilirliğini test etmek ve Osmanlı taşrasının sosyal, ekonomik ve idarî yapısını yerinde gözlemlemek amacıyla geçici birer idarî kurul olarak teşkil edilmiştir. Bu gözlemler, nüfus, tarım, ticaret ve borç ilişkileri gibi temel alanların yanı sıra, toplumun temel kurumsal yapılarından biri olan evlilik ve nikâh uygulamalarını da kapsamıştır. Bu çerçevede evlilik kurumu, yalnızca bireysel bir tercih yahut

⁹ Metin Ünver, “Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması”, *Eskiçağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (ed: Feridun Emecen), Kitapevi Yay., İstanbul, 2009, s. 157-160; Halil İnalçık, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat*, (ed: Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanhoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, s. 175.

¹⁰ Bilirli, *a.g.e.*, s. 64.

özel hayatla sınırlı bir mesele olarak değil; toplumsal düzenin sürekliliği, ahlâkî denetimin sağlanması ve kamu otoritesinin taşradaki temsili açısından önemli bir unsur olarak ele alınmıştır.

İmar Meclisleri'ne tevdi edilen görevler, taşranın fizikî ve iktisadî durumu ile sınırlı kalmamış; toplumsal yapının dönüşümüne ilişkin sosyolojik gözlemleri de içerecek biçimde genişletilmiştir. Nitekim 1845 tarihli talimatnamelerde, nüfus artışının bayındırlık faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olduğu açıkça belirtilmiş; nüfusun artırılmasının temel yollarından birinin evlenme oranlarının yükseltilmesi olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, İmar Meclisi memurlarına, evliliğin önünde engel teşkil eden "*âdet-i mekrûha*" şeklindeki geleneksel uygulamaların mahiyetini ve ekonomik yükünü araştırma, bu konuda detaylı raporlar hazırlama ve söz konusu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik düzenleme önerileri sunma görevleri verilmiştir.

Bu görev tanımı, Tanzimat döneminin yalnızca idarî ve hukuki reformlarla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda toplumsal yapıyı dönüştürmeyi hedefleyen bütüncül bir modernleşme vizyonuna sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır¹¹.

"*Âdet-i mekrûha*" terimi, evlilik öncesinde halk arasında yerleşmiş olmakla birlikte Tanzimat yönetiminin rasyonel düzen anlayışıyla çelişen uygulamaları ifade etmektedir. Bunlar arasında özellikle aşırı düğün masrafları, başlık parası, çeyiz yükümlülükleri ve sınıf ya da soy temelli beklentiler ön plana çıkmaktadır. Tanzimat idaresi, bu geleneksel uygulamaları sosyal kalkınma ve evlilik oranlarının artışının önündeki önemli engeller olarak görmüş ve söz konusu hususların detaylı biçimde raporlaştırılmasını talep etmiştir. Bu bağlamda, İmar Meclisleri tarafından hazırlanan evlilikle ilgili raporlar yalnızca demografik verilerin toplanması amacını taşımamakta, aynı zamanda toplumun sosyo-kültürel yapısında reform ihtiyacının tespitine yönelik önemli bir araç işlevi görmektedir¹².

1. Vidin ve Niş İmar Meclisi Raporlarında Evlilik ve Nikah

Niş bölgesinde düğünlerde gelin ve damat taraflarının birbirine vermesi gereken hediyelerin ölçülü bir şekilde alınıp verilmesi nedeniyle, evlilik törenlerinin gerçekleştirilmesine engel teşkil eden herhangi bir durum bulunmamaktadır. İmar Meclisi memurları, evlilikle ilgili alınan kararların mahkeme siciline kaydedildiği şekliyle muhafaza edilmesi, zamanla yapılan değişikliklerin ise önceki kararlardan sapmaması ve böylece hukuki istikrarın sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu hususa aykırı davranışların ise dikkatle uyarılması gerektiği Niş kaza meclisi üyelerine bildirilmiştir. Ayrıca, Sadaret'ten valiye gönderilen emirname ve düzenlemelerin uygulanmasının sağlanması amacıyla, İmar Meclisi memurlarının vali nezdinde denetim görevi üstlenmeleri Meclis-i Vâlâ tarafından talep edilmiştir. Bu uygulama, reformların etkin bir şekilde hayata geçirilmesi ve taşra yönetiminde disiplinin sağlanması açısından önem arz etmektedir¹³.

Niş'te nikâh törenlerine ilişkin olarak "*görenek*" adı verilen uygulamalar aşırı boyutlarda olmayıp, evlenen çiftlerden erkek ve kadın taraflarının tahammül sınırlarını aşan masraflara girilmediği, çeyiz masraflarının ise evlenmeye engel teşkil etmediği ifade edilmektedir. Ancak son birkaç yılda *mihr-i müeccel* miktarlarında artış gözlemlenmiştir. Buna göre, üst sınıfa mensup olanlarda bu miktar 800 kuruştan 1.000 kuruşa, orta sınıftakilerde 600 kuruşa, alt sınıftakilerde

¹¹ BOA, A. DVN. 12/2 leff 3; BOA, İ.MSM. 4/58 lef 9; BOA, MVL.d. 470 s.20.

¹² Gelenek-görenek, hediye adı altında yapılan masraflar ülkenin birçok yerinde oldukça fazla artmasına bağlı olarak zenginlerin servet birikimlerini harap etmekte, orta halli geçinenleri borca sokup sıkıntıya düşürmekte, maddî gücü iyi olmayanların da ömürlerinin sonuna kadar bekâr kalmasına neden olmaktadır. Yine 18-20 yaşlarındaki kızların fahiş masraflardan dolayı evlenmediklerinden kaçmak zorunda kaldıkları ancak kaçırılan erkeğin yakalandığında aldığı cezanın çok olması buna mâni olduğu gibi sebepler evliliği, dolayısıyla neslin çoğalmasına engel olduğundan ehl-i İslam nüfusunun azalmasına neden olmaktadır. Toplumsal açıdan oldukça sıkıntılı olan bu durum devleti bazı önlemler almaya sevk etmiştir. Bu önlemlerden birisi de İmar Meclisi memurlarının bu durumları tespit ederek yapılan harcamaları makul seviyelere çekmek olmuştur. Evliliğe engel olan yüksek maliyetlerin dışında yöresel uygulamalar da evlilik uygulamasının önündeki engellerdendir. Örneğin Kocaeli Sancağı'nda bâkire kızların çoğu ebeveynleri veya akrabaları tarafından işlerini gördürmek amacı ile 30 yaşına kadar evlendirmedikleri, eşi vefat eden kadınları sadece inatlarından evlendirmedikleri ve bu durumun neslin artmasında büyük bir engel teşkil ettiği tespiti yapılmıştır. Bkz. Tülay Ercoşkun, "Tanzimat'ın ilk Yıllarında Evlilikle İlgili Düzenlemeler: Ankara Örneği (1844-1845)", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Ekim 2011*, C.1, Ankara, 2012, s. 403-416; Tülay Ercoşkun, "İmar Meclislerinin Raporlarında Evlenme (1845-1847)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* C.8, S. 2, (2011), s. 168-180.

¹³ BOA, MVL.d. 658, s. 41.

ise 300 kuruşa yükselmiştir. Ehl-i İslam nüfus içinde ise, üst sınıfta bulunanların *mihr-i müeccel* miktarı 300 ila 400 kuruş, orta sınıfta olanlar için 150 ila 200 kuruş, alt sınıflar içinse 75 ila 100 kuruş arasında belirlenmiştir¹⁴.

Meclis, belirlenen miktarların aşılmamasını temel bir ilke olarak benimsemiş ve nikâh merasimlerinin bu sınırlar çerçevesinde icra edilmesine karar vermiştir. Bununla birlikte, ehl-i İslam toplumu içerisinde bir çocuğun doğumu vesilesiyle akraba ve yakın çevre tarafından hediye gönderilmesi yerel bir gelenek olarak görülmekteyken, söz konusu uygulama gereksiz ve ilave bir masraf unsuru olarak değerlendirilmiş ve kaldırılması uygun bulunmuştur. Alınan bu kararlara aykırı hareket edilmesi durumunda halkın engellenmesi gerektiği vurgulanmış; ayrıca, bu tedbirlerin halk nezdinde olumlu karşılandığı ifade edilmiştir¹⁵.

Prizren merkezinde ve bağlı köylerde gerçekleştirilen evliliklerde, kız tarafının herhangi bir maddi yükümlülük altına girmediği; buna karşılık, erkek tarafında yer yer “*görenek*” adı altında israfa varan harcamaların yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu harcamaların tarafların özgür iradesine aykırı şekilde gerçekleşmediği, evliliklerin rıza ve karşılıklı mutabakat temelinde akdedildiği belirtilmiştir. Bölgedeki toplumsal düzeni korumak ve aşırı harcamaları sınırlamak amacıyla, Prizren’deki önde gelen şahsiyetler, imamlar ile mahalle ve köy muhtarlarının iştirakiyle evlilik masraflarına ilişkin bir sınıflandırma yapılmış; halk ekonomik durumlarına göre dört gruba ayrılarak, her sınıf için belirli bir harcama sınırı tayin edilmiştir. Bu sınırlar dâhilinde nikâh akdinin gerçekleştirilmesine karar verilmiştir¹⁶. Alınan bu kararlar aşağıda tablo 1’de gösterilmiştir.

Diğer yandan Yakova ve İpek kazalarında düğün merasimlerinin oldukça yüksek maliyetlerle gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bu durumun önüne geçilebilmesi için, tablo 1’de belirtilen miktarların aşılmaması ve erkek tarafının yapacağı masrafların, ilgili muhtar ve köy ihtiyar heyeti ile istişare edilerek maddi durumlarına uygun şekilde belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Belirlenen miktarların üzerinde bir harcama talebinde bulunan tarafların, ilgili kaza meclisine ihbar edilerek cezai işlem uygulanmak üzere meclis huzuruna çıkarılmaları öngörülmüştür. Bu uygulama, aşırı masrafların engellenmesi ve evlilik kurumunun daha ulaşılabilir hâle getirilmesi amacı taşımaktadır¹⁷.

Tablo 11: Prizren, Yakova, İpek, İslimiye ve Yanbolu kazalarında alınması istenen mihr miktarları

Prizren	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf
Mihr-i Muaccel	2.500 kuruş	1.500 kuruş	1.000 kuruş	500 kuruş
Mihr-i Müeccel	500 kuruş	250 kuruş	150 kuruş	50 kuruş
Yakova				
Mihr-i Muaccel	1.500 kuruş	1.000 kuruş	500 kuruş	250 kuruş
Mihr-i Müeccel	300 kuruş	150 kuruş	100 kuruş	50 kuruş
İpek				
Mihr-i Muaccel	2.500 kuruş	1.500 kuruş	1.000 kuruş	500 kuruş
Mihr-i Müeccel	350 kuruş	200 kuruş	100 kuruş	50 kuruş
İslimiye				
Mihr-i Muaccel	1.000-1.250 kuruş arası	500-800 kuruş arası	400 kuruşa kadar	-
Mihr-i Müeccel	400-500 kuruş arası	200-300 kuruş arası	50-150 kuruş Arası	-

¹⁴ BOA, A. MKT. 26/27 Niş Valisi ve naibin de imzaları da mevcuttur. (Defterdar aşar ihalesi için kazalarda bulunmaktadır).

¹⁵ BOA, A. MKT. 26/27.

¹⁶ BOA, A. MKT. 31/80.

¹⁷ BOA, A. MKT. 31/80.

Yanbolu				
Mihr-i Muaccel	2.000 kuruşa kadar	1.000 kuruşa kadar	500 kuruşa kadar	-
Mihr-i Müeccel	400-500 kuruş arası	200-300 kuruş arası	50-150 kuruş Arası	-

İmar Meclisi memurları tarafından İslimiye ve Yanbolu kazalarında, hem ehl-i İslâm hem de reaya toplulukları arasında evlilik merasimlerinde gereğinden fazla harcama yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durumun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ekonomik yük oluşturduğu değerlendirilmiş; dolayısıyla evlilik süreçlerinde ölçülü ve sınırlı harcama yapılmasını temin amacıyla yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede, özellikle ehl-i İslâm için geçerli olmak üzere, mihr-i müeccel ve mihr-i mu'accel miktarlarının standartlaştırılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu mehir bedelleri, bireylerin ekonomik durumlarına göre üç sınıfa ayrılmış ve her sınıf için uygulanacak miktarlar yukarıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

İmar Meclisi memurlarının uygulamaları çerçevesinde, İslimiye kazasında reaya sınıfına mensup halkın evlilik harcamaları iki ana sınıfa ayrılarak yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, birinci sınıf için nikâh ve düğün masrafları 400 ila 500 kuruş arasında sınırlandırılmış; ikinci sınıf için ise bu miktar 100 ila 200 kuruş olarak belirlenmiştir. Sınıflandırma, bireylerin ekonomik durumlarına göre yapılmış ve uygulanacak harcama sınırları bu temelde tayin edilmiştir. Aynı şekilde, Yanbolu kazasında da evlilik masraflarına ilişkin detaylı bir tasnif gerçekleştirilmiştir. Burada reaya sınıfı üç gruba ayrılmış; en yüksek gelir grubunu teşkil eden *a'lâ* sınıfı için 300-400 kuruş, orta gelirli *evsat* sınıfı için 200-300 kuruş, en düşük gelirli *ednâ* sınıfı için ise azami 500 kuruşa kadar evlilik harcaması yapılabileceği kararlaştırılmıştır¹⁸.

Her iki kazada da evlilik harcamalarının belirtilen sınırları aşmaması yönünde yerel idareciler ve toplum önderleri tarafından mutabakata varılmıştır. Bu kararların resmiyet kazanması amacıyla alınan hükümler, kadı mahkemesi tarafından şer'iyye siciline kaydedilerek uygulamaya konulmuştur. Böylece, evlilik müessesesini kolaylaştırmak ve toplumsal dengeyi sağlamak amacıyla yapılan düzenlemelerin hukuki bağlayıcılığı da temin edilmiştir.

Nevâhi-i Yanbolu kazasına bağlı yerleşim birimlerinde yapılan incelemeler neticesinde, halkın evlilik süreçlerinde -zorunlu ve olağan ihtiyaçların dışında- aşırı bir harcama eğiliminde bulunmadığı tespit edilmiştir. Toplumun geleneksel yapısı içerisinde, nikâh ve düğün merasimleri ölçülülük esasına dayalı olarak icra edilmekte, israf ya da gereksiz harcamalara nadiren rastlanmaktadır. Dolayısıyla Nevâhi-i Yanbolu ahalisi için evlilik harcamalarına yönelik ilave bir düzenleme veya müdahaleye ihtiyaç duyulmadığı sonucuna varılmıştır. Bölgedeki mevcut örfi uygulamaların toplumun ekonomik şartlarına uygunluk arz etmesi nedeniyle, söz konusu alanda herhangi bir idarî veya hukuki değişikliğe gidilmemiştir¹⁹.

Leskofça köylerinde evliliklerde talep edilen mihr-i müeccel miktarları, sosyal sınıflara göre farklılık göstermektedir. Buna göre, en yüksek gelir grubunu oluşturan *a'lâ* sınıfı için 100-150 kuruş, orta gelirli gruplar için 75-80 kuruş, düşük gelirli sınıf için ise 40-50 kuruş civarında bir meblağ belirlenmiştir. Evlilik sürecinde yapılan diğer harcamaların da bu miktarlarla orantılı olarak şekillendiği ifade edilmiştir. Köylerin büyük çoğunluğunu Arnavut nüfus oluşturmaktadır. Ancak, Arnavut kökenli damatların evliliklerinde, kız tarafının babaları tarafından mihr-i mu'accel kapsamında herhangi bir eşya talep edilmeksizin, bunun yerine 200 ile 1.000 kuruş arasında değişen miktarlarda doğrudan para alındığı gözlemlenmiştir. Bu uygulama, yerleşik İslâm hukuku çerçevesinde "*rüşvet*" olarak değerlendirilmiş ve meşruiyeti sorgulanmıştır²⁰.

Söz konusu uygulamaların evliliği zorlaştırdığı ve özellikle dar gelirli kesimler için nikâh akdinin gerçekleşmesini engellediği gerekçesiyle, Leskofça köyü halkı tarafından kasaba meclisi huzurunda, İmar Meclisi görevlilerinin de iştirakiyle bir karar alınmıştır. Bu karar doğrultusunda, mihr-i müeccel miktarları yeniden düzenlenmiş ve sosyal sınıflara göre şu şekilde belirlenmiştir: *a'lâ* sınıfı için 350-400 kuruş, orta sınıf için 150-200 kuruş, alt sınıf için ise 70-100 kuruş. Ayrıca

¹⁸ BOA, A. MKT. DES. 249/15.

¹⁹ BOA, A. MKT. DES. 249/15.

²⁰ BOA, A. MKT. 27/47.

Arnavut kız babalarının damatlardan para talep etmesi uygulamasının şer’î şerife aykırı olduğu belirtilmiş ve bu tür taleplerin gelecekte engellenmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Alınan bu kararlar hem dini esaslara uygunluğu sağlamak hem de evliliklerin önündeki ekonomik engelleri kaldırmak amacı taşımaktadır²¹.

2. Üsküp İmar Meclisi Raporlarında Evlilik ve Nikah

Üsküp kazasında yapılan incelemeler neticesinde, diğer bazı yerleşim yerlerinde olduğu gibi, “görenek” adı altında evliliklerde nisabın üzerinde mihr-i mu’accel taleplerinin söz konusu olmadığı ve yapılan harcamalardan dolayı tarafların mağduriyet yaşamadığı tespit edilmiştir. İmar Meclisi memurları tarafından yapılan saha gözlemlerine göre, mihr-i mu’accel bedelleri 50 kuruştan başlayıp 1.000 kuruşa kadar çıkabilmektedir. Diğer düğün ve nikâh masraflarının ise 100 ile 4.000 kuruş arasında değiştiği kaydedilmiştir. Kadınlar tarafından getirilen çeyiz bedelleri de 200 kuruştan başlayarak 7.000 kuruşa kadar ulaşabilmektedir. Bu harcamaların toplumsal yapıya uygun ve ekonomik olarak uygulanabilir sınırlar içinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Dolayısıyla söz konusu giderlerin, evlenme işlemlerini engelleyici nitelikte olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca, her iki tarafın da evlilik sürecinde inanç temelli değerleri gözettiği ve bu hususta dikkatli davrandığı, İmar Meclisi görevlilerince gözlemlenmiş ve raporlanmıştır²².

Aynı şekilde Kumanova kazasında da evlilik masraflarının makul düzeylerde olduğu anlaşılmaktadır. Burada mu’accel olarak verilen mehir miktarı 25 ila 200 kuruş arasında değişmekte; çeyiz ve diğer evlilikle ilgili harcamalar ise 500 kuruştan başlayıp 1.000 kuruşa kadar çıkmaktadır. Elde edilen bulgular, her iki tarafın da aşırı harcamalardan kaçındığını ve evlenme sürecinde dikkat ve özen gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu beyanlar İmar Meclisi tarafından resmî şekilde kayda geçirilmiştir²³.

Üsküp ve Kumanova kazalarında evlilik harcamaları genel itibarıyla ölçülü ve toplumun ekonomik kapasitesine uygun biçimde yürütülmekle birlikte, Üsküp’te daha geniş bir ekonomik skala ve buna bağlı olarak daha yüksek harcama düzeyleri görülmektedir. Kumanova ise görece daha sınırlı ve denge içinde bir ekonomik harcama yapısıyla dikkat çekmektedir. Her iki kazada da evliliklerin inanç ve gelenek temelli değerler doğrultusunda şekillendiği, israf ve aşırılıklardan büyük ölçüde kaçınıldığı gözlemlenmektedir.

Priştine, Delcezin ve Novaberde (Geylan) kazaları ile bunlara bağlı köylerde gerçekleştirilen düğün ve evlilik merasimlerinde, genel itibarıyla israfa varan harcamaların yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerde halkın evlilik sürecindeki tutumu, ölçülülük ve toplumsal denge ilkeleri çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak yine de nizam gereği ve evlilik harcamalarının daha açık ve düzenli bir çerçeveye kavuşturulması amacıyla, ilgili kazaların ileri gelenleri, imamları ve köy ile kasaba muhtarlarının iştirakiyle dört sosyal sınıf esas alınarak bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Her bir sınıf için geçerli olacak evlilik masrafları, Tablo 2’de ayrıntılı şekilde belirtilmiştir.²⁴

Bu sınıflandırma sayesinde, farklı sosyoekonomik düzeylere sahip bireylerin evlenme süreçlerinde aşırı harcamalara yönelmesinin önüne geçilmesi, evliliklerin daha ulaşılabilir ve sürdürülebilir hâle getirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu uygulama, toplumsal dayanışmayı ve ekonomik adaleti destekleyen örfî-idarî bir tedbir olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 22: Priştine, Delcezin ve Novaberde kazalarında alınması istenen mihr miktarları

Priştine	1. sınıf (kuruş)	2. sınıf (kuruş)	3. sınıf (kuruş)	4. sınıf (kuruş)
Mihr-i Muaccel	5.000	3.500	2.500	2.000
Mihr-i Müeccel	300	200	150	100
Delcezin				

²¹ BOA, A. MKT. 27/47.

²² BOA, A. MKT. 26/61 lef 2.

²³ BOA, A. MKT. 26/58 lef 1.

²⁴ BOA, A. MKT. 26/51.

Mihr-i Muaccel	1.450	800	400	300
Mihr-i Müeccel	250	200	100	75
Novaberde				
Mihr-i Muaccel	5.000	3.000	2.500	1.500
Mihr-i Müeccel	300	200	150	100

Priştine, Delcezin ve Novaberde (Geylan) kazalarında evlilik masraflarına dair yapılan düzenlemeler çerçevesinde, tarafların ekonomik durumlarına göre oluşturulan dört sınıf esas alınarak tablo 2’de belirlenen miktarların üstüne çıkılmaması kural olarak benimsenmiştir. Bu sınıflandırmanın amacı, evlilik kurumunu ekonomik açıdan ulaşılabilir kılmak ve toplumsal dengenin korunmasını sağlamaktır.

Bu düzenlemeye aykırı olarak belirlenen üst sınırların üzerinde bir meblağ talep edilmesi hâlinde (taraflardan birinin ya da her iki tarafın bu duruma razı olmaması durumunda) ilgili olayın kaza meclisine bildirilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. İlgili meclis, konuyu kadı mahkemesi huzurunda değerlendirmeye alacak ve uygun görüldüğü takdirde cezai işlem uygulanmasına karar verecektir. Bu uygulama, yalnızca evlilik harcamalarının kontrol altına alınmasını değil, aynı zamanda yerel düzeyde alınan kararların hukukî güvenceye kavuşturulmasını da amaçlamaktadır. Böylece, yerleşik teamüllerin ötesine geçilerek, evlilik sürecinde karşılaşılabilecek ekonomik istismarların önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

3. Selanik ve Tırhala İmar Meclisi Raporlarında Evlilik ve Nikah

Tırhala livasında, evliliklerin gerçekleşmesinde ekonomik yük oluşturan ve zaman zaman israfa varan düğün harcamalarının toplumsal dengeyi olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Bu durumun önüne geçilebilmesi ve evlilik sürecinin mali külfetlerden arındırılması amacıyla, liva merkezi konumundaki Yenişehir Fener Meclisi tarafından kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır²⁵. Bu düzenleme çerçevesinde, halk beş farklı sınıfa ayrılmış ve her sınıf için evlilik harcamalarına ilişkin üst sınırlar belirlenmiştir. Söz konusu sınıfların 1845 yılı öncesinde yaptıkları geleneksel harcamalar, bu tarihten sonra yapmaları gereken azami harcama miktarlarıyla karşılaştırılmış; ayrıca bu yeni miktarların, önceki uygulamalara kıyasla ne oranda düşürüldüğü hesaplanarak tablo 3’te ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.

Tablo 3: Yenişehir Fener kazası meclisi tarafından belirlenen evlilik masrafları

Yenişehir Fener kazasında 1845 yılı öncesinde ve sonrasında yapılan masraflar								
Sınıflar	Erkek tarafı				Kız tarafı			
	1845 Öncesi (kuruş)	1845 Sonrası (kuruş)	İndirilen miktar (kuruş)	Oran	1845 Öncesi (kuruş)	1845 Sonrası (kuruş)	İndirilen miktar (kuruş)	Oran
1. sınıf	20.000	8.000	12.000	%60	60.000	25.000	35.000	%59
2. sınıf	10.000	5.500	4.500	%45	30.000	15.000	15.000	%50
3. sınıf	7.500	4.000	3.500	%47	19.000	10.000	9.000	%47
4. sınıf	3.000	2.000	1.000	%33	10.500	5.000	5.500	%52
5. sınıf	2.000	1.000	1.000	%50	4.000	2.000	2.000	%50
Bu sınıfların dışında kalıp aciz durumda olanlar için ise erkek tarafı için en fazla 350 kuruş, kız tarafı için ise en fazla 750 kuruş masraf yapabileceklerdir.								

²⁵ BOA, A. MKT. DES. 248/20 s. 4a.

Tırhala livası merkezi olan Yenişehir Fener kazasında evlilik merasimlerine ilişkin yapılan düzenlemeler çerçevesinde, 1845 yılı öncesinde uygulanan harcama kalemleri ile 1845 sonrasında belirlenen yeni sınırlar karşılaştırıldığında, masraflarda ortalama %45 oranında bir azalma sağlandığı tespit edilmiştir. Bu tespit, yürürlüğe konulan tedbirlerin yalnızca şekli bir sınırlamadan ibaret olmadığını, aynı zamanda anlamlı bir mali tasarruf hedefi taşıdığını göstermektedir. Belirlenen harcama sınıflandırması, Yenişehir Fener kazasında uygulanabilir ve bağlayıcı olarak kabul edilmiş ve resmî olarak tescil edilmiştir. Meclis kararlarının yalnızca bu kazayla sınırlı kalmayıp, diğer kazalar ve nahiyeler için de örnek teşkil edebileceği ve uygulanabilir nitelikte olduğu ifade edilmiştir²⁶.

Bu uygulama çerçevesinde, herhangi bir evlilik masrafı belirlenirken mahalle ve köy ihtiyar heyetlerine danışılması, masrafların da bireylerin ekonomik güçlerine uygun olarak tayin edilmesi zorunlu tutulmuştur. Bu sınıflandırmaya göre belirlenen miktarların dışına çıkılması yasaklanmış; belirlenen sınırların aşılması hâlinde, ilgili durumun nahiye veya kaza meclisine ihbar edilmesi gerektiği karara bağlanmıştır. Böyle bir ihbar sonrasında, meclis kararıyla kadı mahkemesi huzurunda cezai müeyyide uygulanması öngörülmüştür. Bu tedbirler, Tanzimat sonrası Osmanlı taşrasında aile kurumunu korumaya, aşırı harcamaları denetim altına almaya ve evlilikleri toplumsal bir yük olmaktan çıkarmaya yönelik idari ve hukuki reformların bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

4. Çirmen ve Silistre İmar Meclisi Raporlarında Evlilik ve Nikah

Çirmen ve Silistre İmar Meclisi memurlarının yaptıkları incelemeler neticesinde, Filibe²⁷ ve Tekfurdağı²⁸ kazalarında yapılan düğün ve nikâh merasimlerinde aşırıya kaçan harcamaların yaygın bir şekilde uygulandığı tespit edilmiştir. Bu israfların hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ekonomik yük oluşturduğu değerlendirilmiş ve söz konusu durumu önlemeye yönelik bazı idari ve düzenleyici tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür. Bu kapsamda, özellikle erkek tarafının yükümlülüklerini sınırlandırmak amacıyla, toplum altı farklı gelir grubuna ayrılmış; her bir sınıf için evlilik esnasında yapılacak harcamaların kapsamı ve sınırları belirlenmiştir. Söz konusu sınıflandırma uyarınca, hem mihr-i müeccel hem de mihr-i muaccel miktarları ile diğer evlilik masraflarına ilişkin ayrıntılı bilgiler, tablo 4’te sistematik biçimde yer almaktadır.

Tablo 4: Filibe ve Tekfurdağı kazalarında yapılması istenen düğün ve mihr masrafları

Filibe	1. sınıf (kuruş)	2. sınıf (kuruş)	3. sınıf (kuruş)	4. sınıf (kuruş)	5. sınıf (kuruş)	6. sınıf (kuruş)
Erkek tarafı masrafları	3.000	2.000	1.500	1.000	500	300
Müeccel bedeli	2.000	1.500	1.000	750	300	100
Muaccel bedeli	1.000	500	300	150	100	50
Tekfurdağı	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf	5. sınıf	6. sınıf
Erkek tarafı masrafları	5.000	3.000	2.000	1.000	600	300
Müeccel bedeli	1.000	700	500	250	150	100

Filibe ve Tekfurdağı kazalarında düğün ve nikâh merasimlerinde gözlemlenen aşırı harcamaların sınırlandırılması amacıyla yürürlüğe konan düzenlemeler yalnızca erkek tarafının masraflarını sınıflandırmakla sınırlı kalmamış; aynı zamanda evlilik sürecinin diğer boyutlarına

²⁶ BOA, A. MKT. DES. 248/20, s. 4b.

²⁷ BOA, A. MKT. 58/04, 7. bend.

²⁸ Düğün masraflarının tasavvur edilen durumun gereği olarak bu şekilde tertip olunmuş olduğundan gösterilen şartların bundan böyle icra edilmesi yönünde ferman-ı âlî yazılması gerekecektir. (BOA, İ. MSM. 5/89).

da müdahale edilmesini gerekli kılmıştır. Dolayısıyla kız tarafından çeyiz olarak sunulan eşya tekliflerinin tümüyle reddedilmesi, evlilik harcamalarının yalnızca erkek tarafına yüklenmesini önleyerek iki taraf arasında adil bir yük dağılımının sağlanmasını hedeflemiştir.

Hem kız hem de erkek tarafının yapacakları tüm masrafların, köy ve mahalle muhtarları ile ihtiyar heyetlerinin görüşüne başvurularak, bireylerin maddi durumlarına uygun biçimde ve önceden belirlenmiş sınıflar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu uygulama, belirlenen sınırların dışına çıkılarak israfa yol açılmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Belirlenen sınırların ihlali ya da taraflardan birinin bu düzenlemelere rıza göstermemesi durumunda, söz konusu ihlalin ilgili kaza meclisine ihbar edilmesi ve tarafların şer'î mahkeme huzurunda cezai müeyyideye tâbi tutulmaları gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu esasların hayata geçirilebilmesi ve uygulamada birlik sağlanabilmesi için, alınan kararların resmî yazılı metinler hâlinde düzenlenerek mahallî idareciler nezdinde uygulanması talep edilmiştir.

Bunların yanı sıra, yapılan incelemeler Filibe kazasında evlilik masraflarının Tekfurdağı kazasına kıyasla daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle birinci ve ikinci sınıf gelir grubundaki bireyler arasında bu fark açık biçimde hissedilmektedir. Bu durum, Tekfurdağı kazasının Filibe'ye oranla daha yüksek bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olduğunu ve halkın genel gelir düzeyinin görece daha yüksek olduğunu göstermektedir²⁹.

5. Elviye-i Selase (Yanya) İmar Meclisi Raporlarında Evlilik ve Nikah

Elviye-i Selase/Yanya İmar Meclisi memurlarının raporlarında Yanya kazasında hem Müslüman (ehl-i İslâm) hem de gayrimüslim (reaya) halkın evlilik merasimlerinde ciddi ekonomik yükler altına girdiği anlaşılmaktadır. Düğün için kendi aralarında oluşturdukları üç sınıftan birinci sınıf 50.000-60.000'den 100.000 kuruşa kadar, ikinci ve üçüncü sınıf ise 10.000 kuruştan 50.000 kuruşa kadar masraf yapmaktadır. Bunların dışında daha düşük gelirli olanlar ise durumuna göre 5.000-10.000 kuruştan 20.000-25.000 kuruşa kadar düğün masrafı yapmaktadır. Düğünlerde “görenek” adı altında süregelen bazı örfî uygulamalar ile lüks tüketim niteliğindeki çeyiz ve hediyeler, aileler üzerinde ağır bir maddi yük oluşturmuş; bu nedenle birçok kimse evlenebilmek için mal ve mülkünü satmak, hatta borçlanmak veya evini elden çıkarmak zorunda kalmıştır.

Bu olumsuz tablonun ortadan kaldırılması amacıyla, Yanya Kaza Meclisi tarafından bazı sınırlayıcı ve düzenleyici kararlar alınmıştır³⁰. Bu kararlar aşağıda tablo 5'te verilmiştir. Buna göre:

1. Evlilik masraflarının üç sosyal sınıfa göre sınırlandırılması öngörülmüş, özellikle çeyiz, yedilik ve mihr-i müeccel kalemleri bu sınıflara göre yeniden belirlenmiştir.
2. Çeyiz ve hediyelerde aşırıya kaçılmaması gerek aynî gerekse nakdî fazlalıkların engellenmesi yönünde kurallar getirilmiştir.
3. Belirlenen sınırlar dışında harcama yapılması veya tarafların bu kurallara rıza göstermemesi hâlinde, fazladan verilen meblağlar devlet eliyle alınarak yetim, fakir ve kimsesiz kızların evlendirilmesi amacıyla kullanılacaktır.
4. Kurallara aykırı hareket edenlerin ise şiddetli biçimde cezalandırılması kararlaştırılmıştır.

Başlangıçta belirlenen üç sınıflı tasnifin halk tarafından yeterince anlaşılmaması üzerine, evlilik masraflarına dair tutarlar tarafların da iştirakiyle yeniden belirlenmiş ve bu düzenlemelerin uygulanmasına dair taahhüt alınmıştır. Böylelikle neslin devamı, aile kurumunun korunması ve evlenmenin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Tablo 3: Yanya'da bulunan toplumun yedilik, mihr-i müeccel ve çeyiz masrafları.

Grup	Sınıf	Yedilik (kuruş)	Mihr-i Müeccel (Kuruş)	Çeyiz (kuruş)
Arslanpaşa neslinden olanlar	1. Sınıf	13.000	7.000	45.000
	2. Sınıf	7.000	3.000	30.000

²⁹ BOA, A. MKT. 58/04.

³⁰ BOA, A. MKT. 30/10.

Arslanpaşa nesli dışındaki ahaliden	1. Sınıf	1.500	500	11.000
	2. Sınıf	700	300	6.000
	3. Sınıf	500	200	4.000

İmar Meclisi raporlarına göre Narda ve Koniçe kazalarında evlilik ve nikâh süreçlerine ilişkin yapılan gözlem ve tespitler, bu bölgelerdeki geleneksel uygulamaların hem dini hem de toplumsal istikrar açısından önemli sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır³¹.

Raporlarda Narda kazasında, evlilik merasimlerine ilişkin fahiş harcamalar, israf ve rüşvet gibi uygulamaların yaygın olmadığı bildirilmiştir. Bu durum, bölgenin örfi düzenlemeleri ile dini kuralları gözetken bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ehl-i İslâm halkı tarafından "çeyiz" ve "yedilik" adı altında verilen eşyalar, beş farklı sosyal sınıfa göre düzenlenmiş; her sınıfın vereceği eşyalar miktar ve değer itibarıyla tanımlanmıştır. Buna karşılık, millet-i reaya ve Yahudi cemaati mensuplarının verecekleri çeyiz bedelleri de yine beş sınıf temelinde belirlenmiş olup, bu eşyaların ölçüsü hamal yükü (yük birimi) üzerinden tasnif edilmiştir. Böylece farklı dini ve toplumsal grupların ekonomik kapasiteleri doğrultusunda çeyiz düzenlemeleri yapılmış ve toplumsal denge gözetilmiştir.

Koniçe kazasında ise, evlilik süreçlerinde "çeyiz" adıyla verilen eşyalar ve diğer nikâh masrafları, geçmişten bu yana süregelen bir gelenek çerçevesinde uygulanmakta olup, bu uygulamalar ıslah edilerek sistematik bir düzene bağlanmıştır. Bu kapsamda, kazanın ileri gelenleri anlamında "vücûh-ı belde" olarak tanımlanan zümre ile geri kalan halk dört sosyal sınıfa ayrılarak her bir sınıfın evlilikle ilgili yükümlülükleri belirlenmiştir. Söz konusu sınıfların evlilik vesilesiyle sunacakları çeyiz ve yapacakları harcamalar, tablo 6’da detaylandırılmıştır.

Her iki kazada da bu yeni düzenlemelerin dışına çıkılmaması amacıyla, belirlenen sınırlara müdahale edilmemesi gerektiği vurgulanmış; bu esasların ihlâl edilmemesi için bir padişah fermanı (emr-i âlî) nezdinde resmî bir emir yazılarak, hukuki bir bağlayıcılığın sağlanması talep edilmiştir³².

Tablo 6: Narda ve Koniçe kazalarının çehiz masrafları

Narda kazasının ehl-i İslâm ile gayr-ı Müslimin çehiz masrafları					
Ehl-i İslâm	1. Sınıf (kuruş)	2. Sınıf (kuruş)	3. Sınıf (kuruş)	4. Sınıf (kuruş)	5. Sınıf (kuruş)
Hamal sayısı	8 hamal yük	7 hamal yük	5 hamal yük	3 hamal yük	1 hamal yük
Değeri	7.500	5.000	4.000	2.000	1.000
Reaya ve Yahudiler	6.000	4.000	2.500	1.000	500
Koniçe kazasının vücûh-ı belde olanlar ile diğer ahalinin çehiz masrafı					
Vücûh-ı belde	20.000	10.000	5.000	3.000	-
Diğer ahali	2.000	1.250	600	300	-

³¹ BOA, A. MKT. 104/69.

³² BOA, A. MKT. 104/69.

Sonuç

Tensîkât-ı Mülkiye reformları çerçevesine oluşturulan İmar Meclisleri kontrolünde Osmanlı taşra yönetimince gerçekleştirilen evlilik düzenlemeleri, ekonomik, sosyal ve hukuki dengeleri gözeten kapsamlı ve sistematik müdahaleler olarak öne çıkmaktadır. Niş, Prizren, Yakova, İpek, İslimiye, Yanbolu, Leskofça, Yenişehir Fener, Filibe, Tekfurdağı, Yanya, Narda ve Koniçe gibi farklı kazalarda uygulamaya konulan düzenlemeler, yerel gelenekler ve sosyo-ekonomik gerçeklikler dikkate alınarak evlilik harcamalarının kontrollü, ölçülü ve adil bir biçimde yapılmasını sağlamıştır.

İmar Meclisleri'nin çalışmaları sayesinde evlilik sürecinde görülen aşırı masraf ve israfın önüne geçmeyi, ailelerin ekonomik yükünü hafifletmeyi ve evlilik kurumunun sürdürülebilirliğini güvence altına almak amaçlanmıştır. Sosyal sınıflandırmalar temelinde getirilen mehir, yedilik, çeyiz ve diğer harcama kalemleri için belirlenen sınırlar hem ekonomik gerçeklerle hem de şer'î esaslarla uyumlu şekilde kurgulanmıştır. Böylece hem bireylerin maddi kapasitesi gözetilmiş hem de dini ve toplumsal hassasiyetler titizlikle korunmuştur.

İmar meclisleri memurları yerel yönetim birimleri olan başta kaza meclisleri olmak üzere muhtarlar ve ihtiyar heyetlerini de sürece aktif katılımını sağlamış böylece kararların alınması ve uygulanmasında halkla iş birliği sağlanarak toplumsal meşruiyet artırılmıştır. Kadı mahkemeleri ise ihlal durumlarında hukuki yaptırımlarla düzenlemelerin bağlayıcılığını perçinlemiş, aşırı harcama ve ekonomik istismarların önlenmesinde caydırıcı rol üstlenmiştir. Hatta bazı bölgelerde, devlet müdahalesiyle fazla harcamaların geri alınarak toplum yararına kullanılması gibi yenilikçi uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Ekonomik yapı ve sosyal koşullardaki farklılıklar nedeniyle kazalar arasında harcama düzeylerinde değişiklikler gözlemlenmiş; bu da reformların yerel ihtiyaçlara göre esnek ve uyarlanabilir biçimde tasarlandığını göstermektedir. Özellikle Yenişehir Fener kazasında yapılan düzenlemelerle evlilik harcamalarında %45'e varan ciddi bir tasarruf sağlanması, düzenlemelerin maddi anlamda da etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, Tanzimat Dönemi'nde İmar Meclisleri vasıtasıyla taşrada hayata geçirilen bu evlilik düzenlemeleri, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde sosyal kurumların ekonomik ve hukuki açıdan yeniden yapılandırılması açısından önemli bir örfî-idarî ve şer'î reform hareketini temsil etmektedir. Bu uygulamalar, taşra halkının ekonomik refahını koruma, aile kurumunun devamını sağlama ve toplumsal barışı tesis etme çabalarının somut yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, bu modeller, Osmanlı reformlarının yerel düzeyde nasıl işlediğine dair önemli birer tarihsel belge olma niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Başkanlığı (BOA);

Cevdet Dâhiliye (C.DH.)

İrâde Mesâil-i Mühimme (İ.MSM.)

Meclis-i Vâlâ Defterleri (MVL.d.)

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL.)

Sadâret Defteri (A.d.)

Sadâret Divan Kalemi Evrakı (A.DVN.)

Sadâret Mektûbî Kalemi (A.MKT)

2. Araştırma Eserler

Bilirli, Tahir, *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)*, TTK, Ankara, 2019.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 2013.

Efe, Ayla, “İmar Meclisi Raporlarına Göre Niş Bölgesi”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, Mayıs, 2005*, Eskişehir, s. 261-267.

Efe, Ayla, “İmar Meclisi Raporlarının Kaynak Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme: Tekfurdağı Örneği”, *Belleten*, S. 273, (2011), s. 471-503.

Ercoskun, Tülay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara, 2010.

Ercoskun, Tülay, “İmar Meclislerinin Raporlarında Evlenme (1845-1847)”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2, (2011), s. 168-180.

Ercoskun, Tülay, “Tanzimat’ın İlk Yıllarında Evlilikle İlgili Düzenlemeler: Ankara Örneği (1844-1845)”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 25-26 Ekim 2011*, C. 1, Ankara, 2012, s. 403-416.

İnalcık, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanmasına Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat*, (ed.:Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2012, s. 169-196.

Küçük, Cevdet. “Abdülmecid”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 1, İstanbul, 1988, s. 259-263.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, *OTAM*, S. 3, (1992), s. 323-332.

Ünver, Metin, “Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci”, *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (ed.: Feridun Emecen), Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 119-160.

Extended Abstract

On 18 January 1845, Sultan Abdülmecid stated at the opening of the Meclis-i Vâlâ that the reforms had not been sufficiently implemented, emphasizing the need for state development, improvements in public works, and an increase in public welfare. Under the leadership of Mustafa Reşit Pasha, new administrative arrangements known as *tensikât-ı mülkiye* were prepared. To ensure that reforms progressed effectively, the first step was to determine the empire's social and economic structure. For this purpose, population and property surveys were conducted throughout the empire, and provincial notables were summoned to Istanbul to provide information on local conditions. The data collected offered valuable insight into both demographic patterns and economic capacity. In the second stage of the reform process, ten temporary Development Councils (*İmar Meclisleri*) were established in Anatolia and Rumelia to oversee the implementation of Tanzimat principles in the provinces. Composed of military, scholarly, and administrative representatives, these councils examined the administrative structure and socio-economic conditions in their assigned regions and submitted detailed reports to the central government, fulfilling both advisory and supervisory roles.

The instruction dated 13 February 1845 assigned these councils the tasks of investigating matters such as population, agriculture, trade, mining, livestock, education, public works, and family structure. They were also given confidential directives to monitor whether provincial administrators were unlawfully collecting money from the populace, thereby strengthening central control. Based on the reports submitted in Istanbul, the council members received additional instructions, expanding the scope and detail of the investigations. These developments reflect how Tanzimat reforms were implemented with attention to local conditions. The councils' reports noted that rising marriage expenses and certain traditional practices created difficulties for families, prompting proposals to restrict excessive spending.

Investigations across various districts revealed significant regional differences in wedding and marriage expenses but also a general post-Tanzimat trend toward limiting costs. In the Niş region, expenses were moderate and did not significantly hinder marriages; however, increases in *mihir-i müeccel* (deferred dower) led to new restrictions, and birth-gift customs were abolished. In Prizren, although the bride's side bore minimal expenses, excessive spending by the groom's side prompted the population to be divided into four economic classes, each with a fixed expenditure limit. Similarly, in Yakova and İpek, high wedding costs had become a major issue, leading to a requirement that violations be reported to the district council.

In İslimiye and Yanbolu, both Muslim and non-Muslim communities displayed a tendency toward excessive spending. As a result, dowers and wedding expenses were standardized according to economic class and officially recorded in the court registers. In Üsküp and Kumanova, expenses were generally proportional to economic conditions and did not impose excessive burdens; however, Üsküp showed a wider cost range, while Kumanova was more balanced. In Priştine, Delcezin, and Novaberde, although wasteful spending was not widespread, the population was divided into four classes and spending limits were legally enforced.

In Yenişehir Fener, reforms introduced after 1845 reduced marriage costs by about 45 percent. Expenditure limits were determined with the help of local elders and were formally registered. This model was recommended for use in other districts as well.

The investigations of the Çirmen and Silistre Public Works Councils in Filibe and Tekfurdağı highlighted widespread extravagance in both districts. Society was divided into six income groups to reset appropriate spending limits. To prevent the financial burden from falling solely on the groom's family, proposals for bridal trousseaus from the bride's side were to be rejected. Filibe's expenses were lower than those of Tekfurdağı, a difference attributed to the latter's stronger socio-economic standing.

In the Elviye-i Selase/Yanya region, both Muslim and non-Muslim families spent excessively on weddings, sometimes selling property to cover costs. Consequently, expenses were restricted by dividing families into three economic classes, with regulations introduced for dowers and trousseaus. Violators faced severe penalties. In Narda, where wastefulness and bribery were

less common, trousseaus and gifts were organized into five classes for both Muslims and non-Muslims. In Koniçe, traditional marriage practices were restructured into four categories, and the enforcement of these rules through an imperial decree was requested.

Overall, this picture illustrates a comprehensive administrative and legal effort during the Tanzimat era to reduce the economic burden of marriage ceremonies, maintain social balance, and prevent wasteful spending across the Ottoman provinces.